

Kirjallisuutta

asemaa juuri minkään maan akateemisessa hierarkiassa. Mutta semiotiikka on ollut olemassa utopistisena ajatuksena 1900-luvun alusta alkaen, ja nykyisin se ilmenee yhä useampien tieteenharjoittajien työssä, julkaisuissa ja yhteenliittymissä.

Semiotiikan vaikeahahmotteiseen kokonaiskuvaan tuo Thomas A. Sebeokin v. 1976 esittämä jako kolmeen suuntaan hiukan selvyyttä. Ensinnäkin on erotettavissa amerikkalaisen Peircen ajatteluun pohjautuva *filosofinen semiotiikka*, jonka ternaari merkkikäsite vie semiootikon loogisten ja tieto-opillisten ongelmien pariin. Toiseksi on de Saussuren ja Hjelmslevin binaariin merkkikäsitteeseen nojaava *kielitieteellinen semiotiikka*, jota lähinnä on sovellettu perinne- ja taidetieteellisiin tutkimuskohteisiin. Kolmanteen ryhmään, *empiiriseen semiotiikkaan*, voidaan sijoittaa kaikki tutkimukset, jotka lähtevät jonkin erityisalan merkkianalyseistä (lääketieteen oireoppi, eläinten viestinnän tutkimus, liikenne-merkit, behavioristisesti painottunut ei-verbaalin kommunikaation tutkimus kuten kinesiiikka ja proksemiiikka). Neljänneksi suunnaksi voidaan katsoa Tarton—Moskovan koulukunnan edustama *kulttuuri-semiotiikka* (Lotman, Uspenski), joka ottaa dokumenttien tarkastelussa heti mukaan laajat historiallis-sosiologiset perspektiivit. Teorianmuodostuksessaan ja käsitteistönsään suunnat eroavat siinä määrin toisistaan, että niiden välinen keskustelukin on nykyään vaikeaa.

Liettuassa 1917 syntyneen Algirdas Julien Greimasin tutkijantyö sijoittuu epäilemättä kielitieteelliseen semiotiikkaan. Hjelmslevin Prolegomena-teoksessaan määrittelemät tekstintutkimuksen tietoteoreettiset ja metodologiset lähtökohdat hallitsevat hänen ajattelussaan. Samalla hän on 25 vuoden ajan hitaasti ja järjestelmällisesti edeten luonut uutta teoriaa ja käsitteistöä korkealla abstraktiotasolla ja ratkaissut vaikeita kysymyksiä, joihin muut semioottiset suunnat ovat usein antaneet ennenaikaisia, pinnallisia ja sekavia vastauksia. Greimasin ympärille on muodostunut Pariisin semioottinen koulukunta, jossa kansainväliset tutkijaryhmät

Yhden miehen aivoriihi

A. J. GREIMAS *Strukturaalista semantiikkaa*. Suomentanut Eero Tarasti. Gaudeamus, Tampere 1980. (Alkuteos: *Sémantique structurale*. Recherche de méthode. Paris 1966.)

Nimestään huolimatta on nyt suomennettu A. J. Greimasin teos katsottava semiotiikan perustutkielmaksi — tieteen jolla ei vielä ole oppituleja eikä vakiintunutta

tätä nykyä laajentavat ja kehittävät lingvististen semiotiikan perinnettä.

Leksikologina aloittaneen Greimasin tuotannossa »Strukturaalista semantiikka» edustaa ensimmäistä murtautumista semiotiikan maailmaan, lähtökohtana riittämättömäksi koettu kielitieteen semantiikka. Ajatukset tarjotaan siinä useimmiten ensi löytämältä, vähäisin kehittäelyin ja sovelluksin. Teos muistuttaa esseettä siinä, että yksi idea synnyttää samalla sivulla kymmenen uutta. Mutta Greimas ei metaforoi vaan käy lähes epätoivoista kamppailua nimitäkseen eksaktisti nimeämätöntä, luodakseen abstraktia metakieltä sisällöille, jotka ilmenevät vain epäsuorasti. Mikään käsikirja tai johdatus semiotiikkaan teos ei suinkaan ole. Pikemmin se on yhden miehen aivoriihi, josta hän tulee myöhemmin ammentamaan järjestelmänsä kasvuihheet — ja niitä riittää! Tässä on epäilemättä sekä kirjan viehättävyys että vaikeus. Järkevintä on lukea teosta v. 1979 ilmestyneen Greimasin ja Courtés'n semiotiikan reaalisanakirjan valossa, jonka suomentamista Eero Tarasti esipuheessa lupaa.

»Strukturaalista semantiikka» voidaan jakaa kolmeen aihepiiriin. Kahdeksan ensimmäistä lukua käsittelevät strukturaalin kielitieteen pohjalta merkityksen tuottamista (mitä tarkoittaa termi *signification*) semanttisista piirteistä diskurssin tasolle asti. Yhdeksäs luku tutkii kuvausmenetelmiä. Kolme viimeistä lukua siirtävät — ehkä yllättävästi lingvistin kannalta mutta kirjallisen humanistin iloksi — näkökulman Proppin kansansaduntutkimuksen tulosten tarkempaan analyysiin (joita verrataan mm. erääseen psyko-draama-aineistoon) sekä Georges Bernanos'n tuotannosta tehdyn kaunokirjallisen tutkimuksen semioottiseen tarkasteluun. Jos joku etsii merkkiopillisia pohdiskeluita, niitä ei juuri löydy. Semiotiikka on Greimasille sisällön rakenteiden kuvausta, jotka katsotaan täysin riippumattomiksi ilmaisuista, muodostimista (*formant*), manifestaatiosta, viestimisestä tai miten tätä havaintotasoa sitten kulloinkin nimitetäänkin. Mutta sisältöjen kuvaus ei

rajoitu luonnollisella kielellä tuotettuihin teksteihin; alusta alkaen Greimas pyrkii saamaan siitä sellaisen, että se käy kaikkiin kulttuurituotteisiin ei-verbaalisia ilmauksia myöten. Sellaisena teoksen ajattelu ylittää lingvistiikan rajat ja sijoittuu tasolle, joka on relevantti yhtä hyvin kielitieteen, taidetieteiden, folkloren ja historian kuin syvyytensä psykologian kannalta. Semiotiikan tutkimuskohde on koko inhimillinen maailma — nähtynä merkityksen tuottajana.

Jostain pisteestä on tällöin aloitettava, ja Greimas aloittaa merkityksen perusrakenteesta, jonka hän määrittelee kontraariksi oppositioksi s/ei-s: kaksi havaittavaa ilmiötä asetetaan suhteeseen, jonka semanttisena sisältönä on piirre s. Näin syntynyt seeminen kategoria on merkityksen immanentin järjestyksen ehdoton lähtökohta, jonka käyttäytymistä eriaisteisissa rakenteissa sitten seurataan. Ensin morfitaso: Greimas erottaa »pää» (*tête*) -lekseemistä ranskan kielen sanakirjan antamien tekstien avulla kymmenen piirrettä, luokittelee ne kontekstiseemien eli klassemien mukaan ja saa seemisen ydinahmon (*figure nucléaire*) piirteiksi /uloin/ ja /pallomaisuus/. Paljon tätä pitemmälle ei »1960-luvun suuri illuusio» semanttisen universumin tyhjentävästä kuvauksesta johda. Yhdeksäntoista vuotta myöhemmin Greimas itse toteaa fonologiasta saatujen menetelmien riittämättömyyden seemikategorioiden hallitsemiseksi. Näiden ääretön määrähän verso koko kulloisenkin luonnollisen kielen edustamasta kulttuurista.

Seemianalyysi on kuitenkin vain yksi etappi kielen synnyn ja toiminnan kuvauksessa, johon kahdeksassa ensimmäisessä luvussa käydään käsiksi. Keskiajan alkemistien ja skolastikkojen luoma ja fonologian uudelleen löytämä *ars combinatoria*, yhdistännän taito, tuottaa eritasoisia käsitteitä, jotka johdetaan huolellisesti toisistaan. Kielen immanentissa olotilassa seemit asettuvat semiologiisiin (myöhemmin Greimas on korvannut tämän termin figuratiivisella) ja klassemaattiisiin (ei-figuratiivisiin, abstrakteihin) kategorioihin; molempien sekoittumisesta lähtee

Kirjallisuutta

liikkeelle puhunta. Manifestaation olo-tilassa seemit ja klassesmit ovat jäseninä morfien ydinhahmoissa ja konteksteja rakentavissa klassesmaattisissa perustoissa, joista syntyy semeemejä («sanan» kulloinenkin reaalistunut merkitys). Diskursusin kuvauksessa kielen manifestaation tilassa on keskeisenä isotopian eli merkitystason käsite: »se on hierarkkisen klassesmi-perustan vakioisuutta, joka mahdollistaa manifestaatioyksikköjen variaatiot avamalla paradigmia, jotka siis ovat klassesmaattisia kategorioita» (s. 114). Diskursusin »takana» piilevää immanenttia sisältöä Greimas pyrkii tavoittamaan muodostamalla konstruoituja semeemejä toistuvista klassesmaattisista perustoista, jotka määrittävät useampia ydinhahmoja. Näiden rakenneyksikköjen on määrä vapauttaa sisällön kuvaus viimeisistäkin siteistä, joita sillä on diskursusin manifestaation ja kontekstuaalisuuden kanssa. Tämä abstraktio-taso on jo niin työläs saavuttaa, että huolimatta Bernanos'n analyysin läpiviemisestä sen avulla voidaan kysyä menetelmän käyttökelpoisuutta.

Pintakieliopilliset ilmiöt kuuluvat Greimasilla kommunikaatiotapahtuman piiriin, jota hän luonnehtii eräänlaiseksi »näytännöksi». Tesnière'n ja Reichenbachin pohjalta hän määrittelee subjektin ja predikaatin suhteen funktionaaliseksi. Aluksi on olemassa vain tekemisen ja olo-tilan funktioita sekä aktantteja (= se joka tekee) niiden jäseninä; aktantit luokituvat subjektiin, objektiin, lähettäjänsä, vastaanottajaan, auttajaan ja vastustajaan. Näistä ja eräistä muista käsitteistä muodostetaan semanttisen syntaksin kuvausmalli, joka muistuttaa paljon Fillmoren sijakielioppia. Lausetason syntaksisessa analyysissä se on osoittautunut varsin käyttökelpoiseksi.

Varsinaisen merkityksensä sisältöjen tutkimisen kannalta nämä aktantit kuitenkin saavat narratiivisen tason analyysissä, josta ne löytyvät sellaisinaan, kun Proppin kansansadun morfologian tulokset alistetaan X ja XI luvussa erittäin terävään semanttiseen analyysiin. Lévi-Straussin kritiikkiä hyväksi käyttäen Greimas supis-

taa Proppin 31 funktiota viideksi ja muodostaa niiden seuraannosta narratiivisen kaavion, jota hän siitä lähtien pitää vertailupohjana kaikkien tarinoiden syntagmaattisessa tarkastelussa. Yksi näistä tekemisen figuureista, taistelu, vie Greimasin kehrittelemään syväsisältöjen transformaatiomallia, joka myöhemmin saa narratiivisen ohjelman nimisenä keskeisen aseman. Johtopäätökseksi ei saada vain, että »fiktiiviset» tarinat syntyvät itse kielestä. Jo »Strukturaalista semantiikkaa» -teoksessa narratiivinen rakenne löytyy myös muunlaisista teksteistä, ja Greimasin 1979 julkaisema generatiivisen kulun kaavio sijoittaa narratiivisen tason kaiken merkityksen tuottamisen olennaiseksi osaksi. Narratiivisuus ei siis ole tekstityypillinen ominaisuus vaan ylipäätään semioottista. Pariisin koulukunnan uusimmat tutkimukset löytävät sen jopa tieteellisistäkin teksteistä.

Edellä esitetystä lienee jo käynyt selville, että suomeksi on saatu — pitkän odottamisen jälkeen — teos, jonka vaatimaan vaivannäköön on kannattanut ryhtyä. Edelleen: tässä tapauksessa ei riitä, että osaa kääntää, on myös osattava ajatella semioottisesti. Tämä todella näkyy tuloksessa. Ero Tarastin perehtymys alaan, laaja kulttuuritietous ja vivahteiden taju tekevät hänen suorituksestaan luovan teon.

Jos ajatellaan työn vaikeuksia ja vaatimuksia tarkemmin, niin voitaneen esittää kolme toivomusta. Ensinnäkin alkuperäinen termistö pitäisi säilyttää mahdollisimman tarkkana. Toiseksi sen pitäisi oppialan vuoksi olla mahdollisimman yhdenmukainen suomalaisen kielitieteellisen käsitteistön kanssa. Kolmanneksi pitäisi tuloksen — mikäli mahdollista — vielä vaikuttaa suomen kieleltä.

Viimeksi mainitun, ehkä tärkeimmän vaatimuksen Tarastin aikaansaannos täyttää mielestäni hyvin. Myös toisesta näkökohdasta on pyritty pitämään selvästi kiinni, vaikka sen arvioiminen ei ole ihan helppoa, sillä kielitieteellisessä termistösämme on horjuvuutta. (Esim. *énoncé* =

'lausuma' vai 'puhunnos'? Molempia olen kuullut asiantuntijoiden puoltavan.) Vain ensimmäisen toivumuksen suhteen tekee mieli tehdä joitakin reunahuomautuksia toivossa, että tuleva käytäntö ratkaisee, mitkä niistä osoittautuvat aiheellisiksi, mitkä makuasioiksi.

Ivićin kirjassa »Kielitiede ennen ja nyt» käännetään Hjelmslevin termi *expression* »ilmaukseksi», mikä spesifisyydessään vaikuttaa paremmalta kuin Tarastin »ilmaisu». Tarpeetonta on niin ikään luopua Apon ym. »Strukturalismia, semiotiikkaa, poetiikkaa» -teoksessa esiintyvistä vastineesta 'luovuttaja' termille *destinateur*, koska se sisältää sekä siirron että toimeksiannon, kun taas Tarastin käyttämä »lähetäjä» on niukempisisältöinen (ja tarvitaan ehkä Greimasin termin *émetteur* vastineeksi). *Ensemble signifiant* on saanut ainakin käännösvastineet »merkityskokonaisuus» ja »ilmauskokonaisuus», joista kumpikaan ei säilytä *ensemble*-osan merkitystä logiikassa: 'joukko'. Tässä voisi pitkäänkin keskustella *signifier*- ja *signification*-termeistä, jotka joka kerta käännettyinä näyttävät saavan varsin erilaisia vastineita. Eikö olisi niin ollen syytä lainata ne muodoissa »signifikoida» ja »signifikaatio», jolloin voitaisiin päästä suoraan myös Saussuren perustermeihin »signifikoitu» ja »signifikoiva» (joskus nähdyt saksasta lainatut muodot »signifikaatti» ja »signifikantti» ovat häiritsevän lähellä toisiaan)? Joka

tapauksessa »merkityksen tuottaminen» tai »tuotettu merkitys» (*signification*) pitäisi saada tarpeeksi eroon »merkityksestä» (*sens*).

Tarasti kääntää ehkä tarpeettomasti »ydinhahmo» (*figure nucléaire*), kun »ydinfiguuri» kytkisi kiinteämmin käsitteen myöhemmin figuratiiviseksi nimettyyn sisällön tasoon. Toisaalta: miksi sanoa »klassemaattinen perusta» (*base classématique*), kun voi sanoa 'klasseemipohja'? Miksi *traitre* on »roisto», kun parempi vastine löytyy heti perään sanasta »konnuus» (*traitrise*)? Toivoisi myös, että sellaiset semiotiikan erikoiskäsitteet kuin *pertinent*, Tarastilla »pätevä», saisivat teknisemmän vastineen (tarkka merkitys olisi ehkä 'valitun kuvauskulman mukainen'). — Olisi mitä toivottavinta, että semiotiikan harrastajat ja kielitieteilijät kävisivät josain tilaisuudessa keskustelua nimenomaan ranskalaisperäisen termistön suomenustavoista.

»Strukturaalista semantiikkaa» tulee suomalaisen julkisuuteen ajankohtana, jolloin käydään valtion komiteoita myöten keskustelua »kielistä», ts. yhteiskunnan kannalta toivottavista sosiolekteista. Kun tässä keskustelussa diskurssin kuvaus supistuu suunnilleen luonnehdintoihin »pitkät lauseet» ja »lyhyet lauseet», on Greimasin teokseen todella tarvetta.

KARI SALOSAARI